

Yetmişli Yıllarda Türkiye Avrupa İlişkileri

*Metin USTA
İstanbul Bilgi Üniversitesi
Siyaset Bilimi Bölümü*

Özellikle son yıllarda adından sıkça söz ettiğimiz ve 3 Ekim 2005 tarihinde de müzakerelere başlamayı planladığımız Avrupa Birliği (o dönemki adı Avrupa Topluluğu) ile ilk resmi ilişkimiz 31 Temmuz 1959 yılında AET'ye (Avrupa Ekonomik Topluluğu) adaylık için başvurmamızla başlar. İlişkilerimizin resmi temelini ise 1963 yılında imzalanan Ankara Antlaşmasına oluşturur.

1970'li yıllara gelindiğinde Türkiye'de hem iç siyaset açısından hem de dış politika açısından Avrupa'ya katılım ve entegrasyon konusu en az bugün ki kadar önem taşımaktaydı. Bu yıllarda uluslararası ölçekte var olan krizlerin yanında bir de Türkiye'de yaşanan çalkantılar, ekonomik sorunlar içerisinde aslında halk bazında AET'ye katılımdan çok daha önemli konular vardı. Fakat ülkeyi yönetenlerin gündeminde AET her zaman hatırı sayılır bir yer edinmiştir.

Türkiye AET ilişkilerinde itici bir güç olarak Yunanistan faktörünü de unutmamak gerekir. Zira Türkiye'nin AET'ye hem ilk başvurusunda hem de daha sonra izlediği politikalarda Yunanistan-AET ilişkileri her zaman ön planda olmuştur.

Konjektürel açıdan değerlendirildiğinde ülke gündemindeki konuları sıralayıp bunların içinde AET'nin yerini inceleyelim. İlk başta söylenmesi gereken ülkedeki ekonomik bunalımlar, iç siyasi istikrarsızlıklar, hükümet krizleri ve siyasi çatışmalardır. Bunun yanında incelenmesi gereken Türkiye'de basının, siyasi partilerin ve bürokrasinin yürüyen AET treni hakkında düşünceleri ve zamanında sergilendikleri tavırlarıdır. Son olarak ise ilişkilerin gelişmesi sürecinde tarafların birbirlerine taahhütlerinde ne derece sadık davrandıkları ve bunun ileriki dönemlere etkileridir.

Türkiye'de iç siyasi gündem:

Genel olarak siyasi havaya bakıldığında 1970'li yıllarda Türkiye'nin iç siyasi gündeminde derin bir istikrarsızlık olduğu hemen göze çarpmaktadır. Bunun bariz örneği kurulan koalisyonlardadır. Bahsi geçen dönemde CHP açısından bakıldığında Türkiye'de "sol"un bir yükselişte olduğu iddia edilse de bunun karşısında ki "sağ" da gitgide uç noktalara

kaymaktadır. Sağın merkezinde bulunan AP (Adalet Partisi) dahi her geçen gün MSP'nin (Milli Selamet Partisi) ve MHP'nin (Milliyetçi Hareket Partisi) yükselen oy potansiyelinin önüne geçebilmek için söyleminde sertleşmeye ve milliyetçiliği ön plana çıkarmaya başlamıştır.

Bunun yanında solda da 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin izleri halen gözükmekteydi. 1960'li yılların en ateşli sol partisi olan TİP (Türkiye İşçi Partisi) kapatılınca ve diğer sol partilerde de birlik sağlanamayınca CHP'nin yükselişi kaçınılmaz olmuştu. Burada tabii sağ partilerin başarısız ekonomik politikaları ve Ecevit'in geliştirdiği halkçı söylemin de önemi çok büyüktü. Fakat Türkiye bu dönem içerisinde askerin zorlamaları hariç hiçbir dönem istikrarlı bir hükümetle yönetilememiştir. Bunun en bariz örneği sağ partilerin kurduğu koalisyon hükümetlerinin dahi defalarca kurulup yıkıldığıdır. Türkiye bu dönemde CHP-MSP koalisyonu ile AP-MSP-MHP'nin üçlü olarak kurdukları Milliyetçi Cephe Hükümetlerine ve arada kurulan seçim hükümetlerine tanık olmuştur.

Fakat bütün bu siyasi istikrarsızlık yanında dönemin gazetelerine bir göz atılacak olursa göze çarpacak en önemli sorunlardan birinin yükselen anarşik şiddet olayları olduğu görülür. Hemen her gün üniversitelerde çatışma olmakta, bir vatandaşımız canından olmakta veya bir yerde karşıt kutuptaki kişiler birbirleriyle çatışmaktadır. Bu olayların önü ancak 12 Eylül 1980'deki çok sert askeri müdahale ile alınabilmıştır.

Ayrıca bu dönemde ülkemizde dünyada artan petrol fiyatlarından kaynaklanan krizin de etkisiyle derin ekonomik krizler yaşanmıştır. Hemen her gün bir zam haberi olmakta, enflasyon sürekli yükselen bir trendle artmaktaydı. İşte bütün bu haleti ruhiye içerisinde Türkiye, Avrupa Topluluğu'nun kapısına gelmiş ve ilişkilerini sürdürmeye çalışmaktaydı.

Siyasi yelpazede Avrupa ile ilişkilere bakış:

Türkiye 1970 yılında Katma Protokolü imzalayarak Avrupa'ya üyelik ilişkilerinin ikinci ayağı olan geçiş dönemine girmiş oldu. Geçiş dönemine geçilmesiyle AET'nin ülke içerisindeki etkisi de artmaya başladı. Özellikle ekonomik alanda Katma Protokolün getirdikleriyle AET lehinde sürekli artan dış açık içerisinde AET'nin daha radikal bir şekilde tartışılmasına neden oldu. Bu tartışmalarda taraflar hemen hemen bugünkü ile aynıdır. Bunlara birer örnek vermek gerekirse CHP'nin 1970'lerde temelde AET'ye karşı olmamakla beraber ilerleyen süreçten rahatsız olduğu dönemin Genel Sekreteri Besim Üstünel'in konuşmalarından anlaşılmaktadır. Üstünel'e göre: "*Ortak Pazar Türk sanayinin mezarı*

olacaktır."¹ Üstünel başka bir konuşmasında ise şöyle konuşmaktadır: "*Ortak Pazar'da tam rekabet yoktur. Birleşme gelişmiş ve ileri derecede sanayileşmiş ülkeler arasında olmaktadır. Ortak Pazar ne tam anlamıyla pazar demektir ne de Ortak Pazar'ın tam anlamıyla rekabetin geçerli olabileceği bir bölge olabilmesi söz konusudur. Ulusal yapımız AET'den farklıdır. Türkiye'nin sorunları farklı olduğu için bu sorunlara getirilecek çözümler de farklı olmalıdır.*"² Bu 1970 yılında halen aktif olarak siyasette olan bir başka sol parti TİP'in AET'ye yaklaşımı ise biraz daha radikal ve farklıdır. TİP Merkez Yürütme Kurulu Üyesi Sadun Aren'e göre: "*Ortak Pazar kapitalisttir. Bizim böyle bir topluluğa girmemiz meselesi görüşülürken, bizim bu toplum ile olan farklılıklarımızı da göz önüne almak lazım gelir. Esas itibariyle Ortak Pazar'a şu nedenle karşıyız: Türkiye kapitalist yolla kalkınamaz.*"³

Merkez sağda ise durum biraz daha farklıdır. Aynı dönemde Türkiye-Ortak Pazar Karma Parlamento Başkan Vekili ve AP Zonguldak Milletvekili olan Cahit Karakaş'a göre ise: "*Türkiye'nin demokratik bir düzen içinde kalkınmasını gerçekleştirebilmesi ancak Ortak Pazar'a yakınlaşması ile mümkün olacaktır. İnönü'nün de dediği gibi bu anlaşma (Ankara) Türkiye'nin ebediyen Avrupalılaşması manasını taşımaktadır.*"⁴

Sağın AP'ye nazaran daha uç kısımlarında bulunana MHP ve MSP ise AET'ye üye olmaya tümüyle karşı çıkmaktadırlar. MHP için yapılan anlaşma emperyalizme teslim olmak iken MSP lideri Erbakan'a göre ise AET bir çok tehlikeyi beraberinde getirmektedir. Bu tehlikeler Erbakan tarafından şöyle sıralanmaktadır:

- 1. Ortak Pazar Türkiye'nin Hıristiyan Avrupa'yla tek bir devlet olmaya gidiş hadisesidir. Katma Protokolün imzalanması harp ilanından daha mühimdir. Harp ilan etmeden mağlubiyetin mukavelesi imzalanmaktadır.*
- 2. Roma Anlaşması gereği, mülk edinmek yabancılara serbest olacaktır. Yahudiler, Rumlar gelip yerleşecektir.*
- 3. TBMM belediye meclisi haline gelecektir.*
- 4. Ortak Pazar bira ve gazoz fabrikalarıyla bize vakit kaybettirmektedir.*⁵

Bunun yanında toplumun bazı kesimlerinde de Avrupa'ya karşıt hareketlenmeler görülmektedir. Örneğin Katma Protokol'ün imzalanmasının ardından henüz TBMM'de onay

¹ Milliyet, 24 Kasım 1970.

² Milliyet, 29 Kasım 1970.

³ A.g.e

⁴ A.g.e

⁵ Milliyet, 20 Kasım 1970.

aşamasında iken İzmir’de “*Ortak Pazar’a hayır haftası*” başlatılmıştır. Ayrıca Dev-Genç de Avrupa karşıtlığını saklamamaktadır.⁶

Bütün bunların yanında bürokratik kesimde de siyasi yelpazeye benzer bir bölünmüşlük söz konusudur. Buradan kastedilen bu dönemde Dışişleri Bakanlığı ve DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) arasındaki yaklaşım farklılıklarıdır. Bu yaklaşımlardan daha ılımlı olanı Dışişlerine ait olanıdır. DPT buna göre daha korunmacı ve milliyetçi söylemlerle politikalar geliştirmeyi uygun görmüştür. Bu duruma bir iki örnek vermek gerekirse şunlar söylenebilir. 1975 yılına gelindiğinde DPT yıllık programı oluştururken katma protokolün bazı maddelerinde değişiklik öngören bir rapor hazırladı. Fakat bu yeniden düzenleme için ne Kıbrıs müdahalesi sonrasındaki siyasi durum ne de ekonomik ortam uygundu. Dışişleri Bakanlığı program Resmi Gazetede basılma aşamasındayken müdahale ederek programı değiştirtti.⁷ Bir başka örnek ise 23-25 Nisan 1975’te Kopenhag’da yapılacak Karma Parlamento Komisyonu toplantısı öncesinde yaşandı. DPT daha önce de bahsettiğimiz gibi Katma Protokolün bazı maddelerinde değişiklik öngören raporu parlamento komisyonu üyelerine dağıttı. Bunun üzerine Dışişleri Bakanlığı da Brüksel’deki temsilcilikte hazırlanmış uzun bir karşı raporu dağıttı. Bu raporda katma protokolde değişiklik yapılması isteklerine karşı çıkılmaktaydı.⁸

Bütün bu örneklerden de anlaşıldığı gibi ülke içerisinde hem siyasi partiler açısından hem sivil toplum açısından hem de bürokrasi açısından derin farklılıklar bulunmaktaydı. Bunun en temel nedenlerinden biri de ülkemizde alışıla gelen korunmacı ekonomik politikaların oluşturduğu bilinç altıdır. Çünkü Türkiye’nin AET ile ilişkilerinde en temel noktalardan biri olan ekonomik ilişkiler konusunda her geçen yıl dış ticaretimizde AET lehinde bir bozulma olması bilinç altımızdaki bu kötü izlenimleri kışkırtmaktaydı.

Karşılıklı Taahhütler ve yapılanlar:

Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasındaki ilişkilerin 1959 yılında başladığını ve bu ilişkilerin temelinde 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşmasının olduğunu daha önce söylemiştik. Bu anlaşmasının neticesinde ilişkilerde üç dönemlik bir öngörü oluşturulmuştu ve bu dönemlerin ilki hazırlık dönemi idi. Türkiye bu dönemi 1963 yılı ile Katma Protokolün imzalandığı 1970 yılına kadar tamamlamış oldu. Bu tarihten sonra ikinci aşama olan geçiş dönemi vardı ve bu dönem Türkiye’nin de taahhüt ettiği gibi gümrüklerin sanayi mallarında 12 yıl, tarım

⁶ Milliyet, 24 Kasım 1970.

⁷ İlhan Tekeli, Selim İlkin, Türkiye ve Avrupa Topluluğu, Cilt:II, Umut Yayıncılık. Ankara, 1993. Syf:188

⁸ A.g.e, Syf:189

mallarında ise 22 yılda sıfıra indirilerek AET ile gümrük birliğine girilmesiydi. Gümrüklerin tamamen sıfırlanması ile de geçiş dönemi tamamlanmış ve nihai döneme girilmiş olacaktır. Ankara anlaşmasının 28. maddesinde de öngörüldüğü gibi bu ilişkilerden ve yapılanlardan elde edilecek yegane sonuç “tam üyeliktir.”⁹

Türkiye taahhüt ettiği şekilde gümrük indirimlerini iki kez yerine getirmiş olmakla beraber 1976 ve 1978 yılında iki kez olmak üzere indirimlerin ertelenmesini istemiştir. Öngörülen gümrük indirimlerinin yapılmaması AET tarafında tedirginlik yaratmıştır. Özellikle 1978 yılında Ecevit hükümetinin hem 1976 yılındaki indirimlerin ikinci kez ertelenmesi hem de 1978 yılındaki indirimlerin ertelenmesi talebi Avrupa tarafınca makul görülmemiştir. Ayrıca Ecevit hükümeti bu gümrük indirimlerinin ertelenmesinin yanında AET’den maddi destek de istemekteydi. Nihayetinde de Türkiye’nin bu istekleri AET tarafından çok ağır bulundu ve büyük bir kısmı kabul görmedi.

24 Ocak 1980’de Türk ekonomisinde radikal bir şekilde ithal ikameci modelden liberal modele geçişe kadar Türkiye hem ithal ikamesiyle sanayileşmeyi hem de AET üyesi olma hedefini sürdürmüştür. Bunun neticesi olarak Türkiye açısından önemli olan bu hedeflerini yerine getirirken AET’ye mümkün olduğunca az ödün vermektir. AET açısından ise Türkiye’nin bu koşulları zaman içerisinde aşama aşama yerine getirmesi ve Ortak Pazar koşullarına geçerken oluşacak iş bölümüne razı olması en doğru seçimdi.¹⁰ Fakat karşılıklı ortaya konulan bu hedefler iki taraf için de gerçeğe dönüştürülemedi. Bunun Türkiye ayağındaki nedenleri yukarıda açıklamıştık. AET açısından ise Türkiye’nin ithal ikameci modelde ısrar etmesi ve kendileriyle ilişkileri zaman zaman soğutması AET’nin sorumluluklarını yerine getirmemesi için geçerli bir neden olmuştur. Nihayetinde bu dönemdeki Türkiye AET ilişkileri 12 Eylül 1980’deki askeri darbe ile dondurulmuştur.

⁹ Ankara Anlaşması, 12 Eylül 1963. Madde 28: Anlaşmanın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşmadan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye tarafından üstlenebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler.

¹⁰ İlhan Tekeli, Selim İlkin. A.g.e, Syf:164